

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ГУМАНІТАРІЯ НА ЗАСАДАХ АНДРАГОГІКИ

У статті проаналізовано умови та ключові компетенції розвитку професійної компетентності вчителя-гуманітарія на андрагогічних засадах з позиції неперервності освіти дорослих; визначено основні критерії роботи інститутів післядипломної педагогічної освіти щодо розвитку професійної компетентності вчителів-гуманітаріїв.

Ключові слова: розвиток професійної компетентності вчителя-гуманітарія, андрагогічна модель навчання, підвищення кваліфікації, складові професійної компетентності вчителя-гуманітарія; система післядипломної педагогічної освіти; методична компетентність вчителя-гуманітарія.

Проблема розвитку професійної компетентності педагогів (з позиції її неперервності) в будь-якій галузі перебуває в полі зору багатьох наук: андрагогіки, філософії, психології, соціології, історії, професійної педагогіки тощо. Особливого значення на сьогодні набуває розвиток професійної компетентності саме фахівців гуманітарної сфери. Учитель-гуманітарій покликаний власною професійною діяльністю створювати умови не тільки для розвитку всіх пізнавальних сил учнів, а й впливати на духовну сферу школярів; прищеплювати їм загальнолюдські цінності; розвивати їх світогляд. У зв'язку з цим він сам повинен займатися власною освітою упродовж усього життя.

Побудова національної системи освіти в Україні потребує нового підходу до професійної підготовки педагогічних працівників і розвитку їх професійної компетентності. Процес підвищення кваліфікації вчителів-гуманітаріїв передбачає, насамперед, розуміння ними необхідності розвиватися професійно впродовж життя.

Сучасний педагог повинен позитивно впливати на суспільний розвиток, збереження національної культури; вміти формулювати власні освітні потреби та мотиви; підвищувати свій рівень професійної та методичної компетентності. Сучасна парадигма підвищення кваліфікації педагогічних працівників як безперервного процесу орієнтована на таку освіту, результат якої спонукає педагогів, котрі навчаються, до переосмислення системи цінностей (цінностей досягнення цілей, цінностей процесу отримання продукту (знань), цінностей саморозвитку), а викладачів (андрагогів) – розглядати систему підвищення кваліфікації як інтегровану цілісність, основна увага якої концентрується на залученні слухачів до пошуку засобів і способів розв'язання реальних професійних проблем, що приводить до визначення цілей, функцій та видів педагогічної діяльності викладачів та встановлення їх взаємозв'язку.

Видатні вчені, такі як К. Ноулз, С.І. Змеєв [6], розрізняють традиційне викладання й навчання дорослих, вважають, що дорослому належить провідна роль у процесі навчання. Доросла людина має прагнення до само-

стійності, самореалізації, самоуправління в усіх сферах життя, у тому числі й у навчальній діяльності, має досвід, що може бути використаний як у процесі навчання, так і в обміні досвідом із колегами; навчання відбувається для вирішення важливих життєвих проблем і досягнення конкретної мети; процес навчання побудований у вигляді спільної діяльності слухача й викладача – андрагога-тьютора.

Проблеми розвитку професійної компетентності та її складової – методичної компетентності педагогічних працівників вивчають: О. Бігич [2], О. Демченко [5], О. Зубков [7], Т. Кочарян [9], О. Лебедева [10], А. Мормуль [12] та інші. Так, О. Лебедева [10], досліджуючи проблему розвитку методичної компетентності вчителя, визначає модель, структура якої включає науково-теоретичну, методичну, психолого-педагогічну складові, професійну позицію вчителя. Науковці виділяють різні види професійної педагогічної компетентності: загальнокультурну (світоглядну), методологічну (психолого-педагогічну), предметно орієнтовану; в інших джерелах у змісті професійної компетентності виділяють до вісімнадцяти субкомпетентностей, розподілених за базовими сферами діяльності. До змісту методологічної компетентності деякі науковці зараховують компетентність застосування та використання педагогом активних форм і методів навчання, які належать до найважливіших характеристик якості професійної підготовки вчителя-гуманітарія.

Вирішення сучасних освітніх проблем, визначення адекватної стратегії, цілей та ціннісних основ освіти найбільш плідно відбувається у сучасній філософії освіти, яка розробляється в працях Г. Балла [1], Б. Гершунського [4], І. Зязюна [8], В. Лутая [11], В. Семиченко [13] та багатьох інших учених на соціально-філософських, педагогічних та психологічних позиціях.

Головним напрямом розвитку освіти ХХІ ст. є гуманізація, котра і виступає методологічною основою розвитку професійної компетентності учителів-гуманітаріїв: вона втілюється в ідеях гуманізації професійного середовища, структурних компонентів післядипломної освіти, надання свободи особистості у визначенні цілей, змісту та форм розвитку професійної компетентності, актуалізації неперервного процесу саморозвитку професійної компетентності. Реалізація методологічного принципу гуманізації актуалізується в післядипломній освіті вчителів-гуманітаріїв тому, що вони є найбільш розвинутою професійною групою педагогів, котрі впливають на розвиток у дитини моральних та духовних цінностей, сприяють національному вихованню учнів. Виняткового значення гуманізація післядипломної освіти вчителів-гуманітаріїв набуває ще й в аспекті гуманізації безпосередньо професійної педагогічної діяльності в навчальному закладі. І. Зязюн [8] підкреслює, що перетворення гуманістичної ідеї в матеріальну педагогічну дію починається з формування у фахівця, який працює, внутрішнього образу гуманістичної педагогічної діяльності: Хто я? Для кого я? Як я реалізую критерії педагогічного процесу? Чи ті методи використовую? Для кого? Чи досягнув мети?

Таким чином, *метою статті* є аналіз умов розвитку професійної компетентності вчителя-гуманітарія на андрагогічних засадах з позиції неперервності освіти дорослих.

В умовах системи післядипломної освіти актуальним напрямом розвитку професійної компетентності вчителя-гуманітарія є тьюторський супровід.

Існують такі *види діяльності педагогів в умовах тьюторського супроводу*:

- 1) урочна:
  - використання педагогічних технологій;
  - інтеграція сучасних освітніх технологій;
  - проектування завдань для учнів;
- 2) позаурочна:
  - участь у конкурсах, проектах;
  - проведення класних годин, батьківських зборів;
  - консультування учнів;
- 3) Науково-методична:
  - створення власних методичних розробок;
  - розробка авторських курсів;
  - підготовка методичних матеріалів;
- 4) науково-дослідницька:
  - участь у професійних конкурсах;
  - проведення наукових досліджень; публікації наукових робіт у фаховій пресі.

Особливістю освітнього процесу, здійснюваного в післядипломний період, є не просте вивчення істин, а домінування ситуацій відкритого діалогу, прямого й зворотного зв'язку між людиною та різними інформаційними каналами. Моделювання системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників базується на запитах слухачів, передбачає таку структуру, при якій здійснюється науково-проблемний підхід та інтеграція різних розділів конкретної педагогічної професійної освіти. Так, дидактична інтеграція в системі післядипломної педагогічної освіти може бути компенсаторною (отримання нових знань), технологічною (розширення спектра умінь та навичок), інноваційно-практичною (освоєння нового та передового досвіду), творчою (розвиток творчого потенціалу учасників освітнього процесу) [4].

Головна мета підвищення кваліфікації – поступовий розвиток особистості, яка навчається на основі вдосконалення професійної діяльності. А це можливо за умови, коли педагогічні працівники будуть включені до постійного самоаналізу результатів власної діяльності, а також порівняння цих результатів із вимогами сучасних досягнень науки, соціального та професійного досвіду. Тому моделювання системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників передбачає створення таких навчальних програм, які враховують не середньостатистичного слухача, а орієнтовані на індивідуальні особливості особистості педагога, допомагають не тільки адаптуватися до умов навчання, а й самостійно створити власне “освітнє середовище”.

На курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників у Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (в межах психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної компетентності вчителя-філо-

лога) було розроблено вхідне тестування, яке складалося з 12 запитань, серед яких були й ті, котрі викликали найбільші труднощі, а саме:

1. На запитання: “Які складові професійної компетентності вчителя-словесника Ви знаєте?” – тільки 38% респондентів дали правильну й повну відповідь.

2. На запитання: “Визначте складові методичної компетентності вчителя-словесника” – лише 18% респондентів дали правильну й повну відповідь.

3. На запитання: “Назвіть основні принципи гуманної педагогіки” – 41% респондентів дали правильну й повну відповідь.

4. На запитання: “Як Ви розумієте поняття “гуманітаризація освітнього процесу?” – 19% респондентів дали правильну й повну відповідь.

Аналізуючи відповіді педагогів на запитання, ми дійшли висновку, що вчителі-словесники нечітко розуміють, як саме й що їм необхідно розвивати у власній професійній діяльності, які їх індивідуальні якості є перешкодою в педагогічному процесі. Також слід відзначити, що більшість респондентів досить розмито уявляють собі основні принципи педагогічної діяльності – принципи гуманної педагогіки. А щодо гуманітаризації освітнього процесу, то більшість учителів-гуманітаріїв розуміють її лише як “збільшення годин предметів гуманітарного циклу”.

Таким чином, слід підкреслити, що педагоги повинні розуміти: на сучасному етапі модернізації освіти недостатньо тільки відповідати кваліфікаційним характеристикам і виконувати в повному обсязі посадові обов’язки для того, щоб педагог вважався професійно компетентним. Він повинен намагатися бути конкурентоспроможним, як це відбувається в інших країнах, де не є обов’язковим навчання на курсах підвищення кваліфікації, а фахівець сам обирає спецкурси, котрі відвідує за власною потребою і бажанням.

Здійснення науково-методичного супроводу власного професійного зростання повинно сприйматися педагогом як “власний” вибір, особистісний, що приводить до індивідуалізації, створення власної траєкторії професійного зростання, відповідає конкретним заданим цілям, а також передбачає можливість вибору форм, методів, темпу вивчення та засвоєння матеріалу [8].

Висновки. Таким чином, розглядаючи професійну компетентність учителя-гуманітарія, треба визначити ті умови, які сприяють її формуванню.

Необхідними умовами формування професійної компетентності та ключових компетенцій учителя-гуманітарія в системі післядипломної педагогічної освіти є: розробка методологічної бази, побудова моделі формування компетенцій; індивідуалізація освітньої діяльності на основі діагностичного оцінювання особистісно-професійного потенціалу педагога; психологічний супровід освітньої діяльності; спеціальна андрагогічна підготовка викладачів (навчання технологій формування компетенцій); ефективне поєднання теоретичного і практичного у змісті модулів освітніх програм; створення рефлексивного середовища, здатного до розвитку суб’єктів освітнього процесу.

Основними критеріями роботи інститутів післядипломної педагогічної освіти є рівень андрагогічної й професійної компетентності викладачів, які працюють у навчальних закладах, раціональне поєднання їх теоретичних знань з умінями застосовувати їх на практиці, що означає потребу вести пошук ефективних форм і методів навчання, удосконалення освітніх програм, навчальних планів, розробку нових навчальних методик, наукових і навчальних посібників.

Очікуване посилення наукової, дослідно-експериментальної, пошукової, творчої діяльності викладачів системи ППО і педагогічних працівників навчальних закладів як основної складової їх професійної компетентності сприяє постійному оновленню освіти, що буде проходити адаптацію до останніх досягнень науки; активному включенню педагогічних працівників до самостійної професійно орієнтованої діяльності в межах розробки індивідуального проекту під керівництвом викладача-дослідника; необхідності створення більш гнучкої освітньої системи, яка б могла, з одного боку, швидко реагувати на нові потреби суспільства, а з іншого – надавати людині не лише потрібні в сучасному світі знання та навички, необхідні для успішної професійної діяльності, а й навчити її швидко адаптуватися до нових умов у майбутньому.

Список використаної літератури

1. Балл Г. Гуманізація освіти як джерело особистісної свободи / Г. Балл // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / [ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін.]. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
2. Бігич О.Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи : навч. посіб. / О.Б. Бігич. – К. : Ленвіт, 2006. – 199 с.
3. Вершловский С.Г. Непрерывное образование учителей как предмет научного исследования и управления / С.Г. Вершловский // Молодой учитель в системе непрерывного образования : сб. науч. тр. / [отв. ред. С.Г. Вершловский]. – М. : Изд-во АПН СССР, 1986. – 360 с.
4. Гершунский Б.С. Методологические проблемы развития системы непрерывного образования / Б.С. Гершунский // Перспективные проблемы развития системы непрерывного образования : сб. науч. тр. / [под ред. Б.С. Гершунского]. – М. : Изд-во АПН СССР, 1987. – С. 54–56.
5. Демченко С.О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С.О. Демченко ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2005.
6. Змеёв С. И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых : монография / С.И. Змеёв. – М., ПЕР СЭ, 2003. – 207 с.
7. Зубков А.Л. Развитие методической компетентности учителей в условиях модернизации общего образования : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / А.Л. Зубков. – Екатеринбург, 2007. – 20 с.
8. Зязюн І.А. Людина в контексті гуманітарної філософії / І.А. Зязюн // Професійна освіта: Педагогіка і психологія. – 1999. – № 1. – С. 323–333.
9. Кочарян Т.Э. Развитие методической компетентности преподавателя среднего профессионального учебного заведения в условиях последипломного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. Э. Кочарян. – Ставрополь, 2004. – 179 с.

10. Лебедева О.В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.В. Лебедева. – Н. Новгород, 2007.

11. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти : навч. посіб. / В.С. Лутай. – К. : Центр “Магістр-S” Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.

12. Мормуль А.М. Методична компетентність майбутніх учителів гуманітарного профілю як педагогічна проблема [Електронний ресурс] / А. М. Мормуль. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VZhDU/2009_43/37_43.pdf177.

13. Семиченко В.А. Актуальні проблеми реформування системи післядипломної освіти в Україні / В.А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 2. – С. 56–60.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2013.

Присяжнюк Ю.С. Развитие профессиональной компетентности учителя-гуманитария на основе андрагогики

В статье проанализированы условия и ключевые компетенции развития профессиональной компетентности учителя-гуманитария на андрагогической основе с позиции непрерывности образования взрослых; определены основные критерии работы институтов последипломного педагогического образования по развитию профессиональной компетентности учителей-гуманитариев.

Ключевые слова: *развитие профессиональной компетентности учителя-гуманитария, андрагогическая модель обучения, повышение квалификации; составляющие профессиональной компетентности учителя-гуманитария; система последипломного педагогического образования; методическая компетентность учителя-гуманитария.*

Prisyashnuk Y. Development of professional competence of the teacher-based humanitarian andragogics

The article analyzes the conditions and core competencies of professional competence of teachers in the humanities andragogical basis from the position of Adult Continuing Education, identified the main criteria of the Teacher Training Institute for the development of professional competence of teachers in the humanities.

The main criteria of the Institute of Postgraduate Pedagogical education is the level of andragogical and professional competence of teachers working in schools, good combination of theoretical knowledge with the ability to apply them in practice, requiring you to search for effective forms and methods of training, improvement of educational programs, curricula, developing new teaching methods, research and teaching aids.

Estimated strengthen scientific, research and experimental, search, creative teachers of air defense system and teaching staff of educational institutions, as a major component of their professional competence, promotes continuous renewal of education that will be adapted to the latest achievements of science, the active involvement of teachers for independent professionally oriented activities within the development of individual project under the guidance of teacher -researcher, the need to create a more flexible education system that could, on the one hand, to respond quickly to new needs of society, and on the other - make a person not only necessary in today's world, knowledge and skills necessary for successful professional activity, but also teach her to adapt quickly to changing conditions in the future.

Key words: *development of professional competence of the teacher-humanist, andragogical model of education, Further training; competence components of professional teachers in the humanities, the system of postgraduate teacher education, methodical competence of the teacher-humanist.*